

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на *Джон Боул* на тема „IN SEARCH OF THE MEANING OF LIFE: BETWEEN FREE WILL AND NIHILISM“ („В ТЪРСЕНЕ НА СМИСЪЛА НА ЖИВОТА: МЕЖДУ СВОБОДНА ВОЛЯ И НИХИЛИЗЪМ“),

за придобиването на научната и образователна степен „доктор“ по философия

от чл.-кор. Ангел Стефанов

Питането за смисъла на човешкия живот се е появило още в зората на философското мислене, като спътник на античния императив от храма на Аполон в Делфи γνῶθι σεαυτόν (познай себе си). Вярно е, че това питане твърде рядко се изнася като открит фокус през историята на философията, но обикновено стои като постоянен фон на много други проблеми, с които философите обичайно се срещат. От придаването на някакво разбиране на правилния начина на живот, който хората трябва да следват по времето на Питагор, през философизираната теология и моралния императив на Кант, до съвременните философски изследвания за смисъла на смисъла изобщо.

Текстът на предложената от Джон Боул дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ е в обем от 188 страници и съдържа Увод, 21 глави, повечето от които структурирани по параграфи, Заключение и Библиография.

Авторът си поставя като задача да достави изяснявания на питането за смисъла на живота през призмата не само на философията, но и на постиженията на днешната наука и най-новите технологии, които имат пряко отношение към съдбата на човека в съвременния свят. Затова по протежение на текста авторът разглежда и коментира такива аспекти на разбирането на човешкия живот, като свободна воля, съзнание, дали съвременните или бъдещи роботи, снабдени с изкуствен интелект,

притежават тези човешки качества, проблемът с нихилизма, както и разбирането на понятието за смисъл. В тази връзка той пише още в началото на своята работа:

„Throughout this paper the focus in each chapter will be on the human aspects of the meaning, free will and nihilism. This will be followed by an interpretation of how the relevant discussion could be applied to a robotic future. These discussions will be referenced under the heading “Born or Built “ which is the title of the Australian National Science Museum’s current display on Artificial Intelligence (AI)“ (p.13).

Джон Боул не забравя обаче да поясни, че онова, което се крие зад тези понятия, стои в проявите на самата човешка дейност, което означава, че следва отнапред да бъде изяснено какво собствено е човекът, за да си отговорим и на въпроса какво могат да представляват бъдещите интелигентни машини, както и дали свободната воля и съзнанието са типични единствено за хората:

„The intense philosophical investigations into the possibility of free will and consciousness existing in machines is based in part on the quest to understand our own nature. This raises an issue for many researchers; Are *we* machines of a sort?“ (p.14)

Авторът е разбрал добре, че за да се доближим до някакъв отговор на питането за смисъла на живота, то е редно преди това да имаме отговори на съпътстващи това питане въпроси. Такива са въпросите „какво е живот?“ и „какво е човекът?“ Доколкото няма единно становище по отговора на първия въпрос, авторът се задоволява с изброяване на 9 характеристики, които в съвкупността си отличават живите същества от неорганичната материя. Що се отнася до втория въпрос, са представени основни схващания като монизъм, или по-правилно материализъм във физикалистски одеяния, дуализъм и идеализъм. Онова, което следва да се подчертае е, че в 4-та глава Дж. Боул представя коректно най-важните

възгледи, представляващи отговори на споменатите въпроси. Въз основа на релевантна за целта литература, той представя техните силни и слаби страни. Неговото мнение е, че монизмът трябва да се предпочете пред останалите възгледи за природата на човека.

В следващата пета глава са разгледани различни подходи към проблема за смисъла на човешкия живот. Като се има предвид възприетият монистичен възглед от предходната глава, разбираемо е позицията на автора по този проблем да е иманентистка, сиреч смисълът на човешкото съществуване да се търси из самото него, а не в предполагагането на трансцендентно човешко битуване извън границите на земния биологичен живот.

Какво стои в основата на смисъла е предмет на разглеждане в шеста глава. То обаче е свързано с понятия като знание и ценности, като авторът посочва различни схващания, определящи последните в духа на субективизма или обективизма. В последна сметка Дж. Боул пише, че „At a personal level I would like to believe the idea that human knowledge and values are objective“ (р.46), но на фона на интерсубективно разбиране.

Седма глава има за цел да разгледа смисъла на човешкия живот през призмата на социалната отговорност в рамките на обществото, в което се намира човекът. Осмислянето на отговорността обаче изисква обвързването ѝ с изясняването на човешките задължения, като последните могат да бъдат разбрани чрез изясняване на смисъла на човешкия живот. Затова авторът разглежда в параграф 7.2 произхода на отговорността, в 7.3 – човешката свободата на действие, и в 7.4 – връзката им със смисъла на живота.

Защо обаче трябва да се търси смисъл на живота изобщо е предмет на разглеждане в осма глава. Представянето на възгледи на различни автори се завърта около разсъждението, че този смисъл не се изчерпва единствено чрез осъществяване на различни предназначени цели, които даден човешки

индивид си поставя в конкретни ситуации, а в търсенето на обща посока при тяхното определяне и преследване. Твърди се, че откриването на смисъл на живота може да е важен елемент на индивидуалното му живеене, но той може да принадлежи на цяла общност от хора, като индуцира и чувство за отговорност.

В следващите пет глави Дж. Боул продължава в същия дух да представя природни и социални характеристики, влияещи върху разбирането за смисъл на живота. Това са предимно различните разбирания за детерминизма и свободната воля, които могат или да отслабят, или да легитимират самата идея за смисъл на живота, като 11-та глава е обърната към влиянието на факта, че хората са смъртни същества, по отношение на смисъла на живота.

14-та глава е поставена като спирка, подреждаща тематичните разглеждания в предходните глави. Припомнят се приетите вече позиции на автора, като например възприетият от него монизъм, който обаче не е пречка пред възгледа за свободна воля у човека, независимо от неговите природни ограничения и социални обвързаности в качеството му на член на дадено общество, спазващо правни и морални норми.

Следващата глава е обърната към екзистенциалистски повеи относно абсурдната ситуация на човека в света, за да се приведат после в 16-та глава различни тълкувания относно изведения за размисъл от Камю мит за Сизиф, сиреч отново за смисъла на живота, поставен в абсурдна ситуация.

Философските одеяния на нихилизма и песимистичното възприемане на живота се разглеждат в 17-та глава в контекста на централната тематика на дисертацията за смисъла на живота. Авторът е склонен да приеме разбирането на Ницше, че все пак нихилизмът има и позитивна страна – подтикът за промяна на света към такова състояние, в което активният човек, като субект на промяната, вече ще престане да бъде нихилист. Тази негова позиция хармонира с онази от самия край на следващата глава,

където авторът се съгласява с виждането на Хайдегер за възможността човек да се самопроектира, сиреч да проектира своята дейност по смислен начин.

Интересни са събраните размишления в 19-та глава под надслов “Iron Cage of Rationality”, като изразът е на М. Weber. Тук авторът отново се обръща към темата за абсурдността на човешкото съществуване, но откъм две различни разбирания – едното е субективното усещане за значимостта на човешкото биване в света, а другото се опира на скептичното логическо заключение за безсмислието му, погледнато от универсалната перспектива за нищожността и преходността на човешкия живот, репликиран исторически в съдбите на милионите човеци. „Having reached either of these respective points through self-reflection and logical analysis the issue is we have brought ourselves to a precipice.“ (p. 169) В следващата 20-та глава Дж. Боул се връща към нишката на обсъждане на човешките качества на бъдещите устройства с изкуствен интелект, за да проследи различни отговори на питането дали тези машини само ще наподобяват хората, или ще са идентични с тях, ако биха развили човешко съзнание и биха имали човешки преживявания.

Текстът на дисертацията не съдържа системни авторски теоретизирания, което на пръв поглед намалява нейната философска стойност. На втори поглед обаче оценката ѝ от страна на внимателния читател коренно се променя. Защото авторът е използвал достатъчна като количество и напълно релевантна към темата на дисертацията като качество специализирана литература. По-важен в този случай е фактът, че привличането на постановки и схващания от използваната литература е направено много умело, за да се оградят всяка от главите с такива теми и проблеми, които са тясно свързани с основната тема на изследване – смисъла на живота. Това показва задълбочен подход към представянето на основната тема на дисертацията, като са открити всички значими

теоретични контексти, които имат отношение към нея, или са породени от нея. Само позоваванията на Schopenhauer и Nietzsche, както посочва авторът, са над 100 (р. 177). Всичко това ясно показва, че предложената дисертация от Дж. Боул дава основание за заключението, че авторът е навлязъл в дълбочина и в ширина на централната за неговото изследване тема, което е напълно достатъчно за пледираната от него научна степен. Концептуалното затруднение, пред което е изправен Дж. Боул, и което той е загатнал на различни места в своята дисертация, е, че когато разсъждаваме за смисъла на живота, можем да го отнасяме както към осмислянето на стойността на индивидуалния човешки живот, така също към смисъла на човешкия живот изобщо, на човечеството като цяло, както и към придаване на някакъв смисъл на вселената, която е предоставила възможността за човешкото съществуване, което би могло да има значение за нея самата.

Имам три бележки към текста на дисертацията.

Първата се отнася към началото на 178-ма страница, където авторът пояснява, че по време на написването на дисертацията три научни теории са били отхвърлени. Този абзац е твърде кратък, за да стане ясно каква е целта на неговото поместване в текста. Освен това трябва да уточня, че научната общност съвсем не се е отказала от Big Bang theory, като дори се насочва към космологичната представа за multiverse, в която неизброимо много вселени се раждат по начина, по който се е родила и нашата вселена. Ако авторът има предвид последната теоретична постановка, доколкото вкарва израза „multiple ‘bangs’ over extended periods“, то тя не отхвърля Big Bang theory, а я разширява.

Втората бележка е свързана със Заключението, оформено като 22-ра глава, чието съдържание иначе напълно приемам. Имам предвид начина на неговото структуриране. То не трябва отново да повтаря вече написаното,

макар и по друг начин, а да синтезира в отделни пунктове различните разбирания за смисъла на живота, или за неговото отсъствие.

Третата бележка е техническа: заглавията на отделните глави вървят с една страница напред от тази, посочена в Съдържанието.

Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертацията.

Нямам съвместни публикации с автора на дисертацията.

На основата на всичко казано дотук за качествата на рецензираната дисертация, ще гласувам с „ДА“ на Джон Боул да му бъде присъдена образователната и научна степен „доктор по философия“.

София, 14.12.2020 г.

